

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

РУШКОВСЬКА КАТЕРИНА ЙОСИПІВНА

УДК 323.15 (4/7)

**СТАТУС НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса - 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
КОРМИЧ Людмила Іванівна,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри соціальних теорій.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, прсфесор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна,
Південно-Український педагогічний університет
ім. К.Д.Ушинського,
завідувач кафедри політичних наук

кандидат політичних наук, доцент
СІЛЕНКО Алла Олексіївна,
Українська державна академія зв'язку ім. О.С. Попова,
доцент кафедри політології

Провідна установа

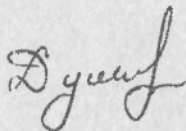
Інститут держави та права ім. В.М.Корецького НАН України,
відділ конституційного права та місцевого самоврядування,
м. Київ.

Захист відбудеться "16" березня 2001 року о 10 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.086.02 по захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних
наук в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009,
м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної
юридичної академії за адресою: 65009, М.Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "15" лютого 2001 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

ДУДЧЕНКО В. В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми наукового дослідження статусу національних меншин України зумовлена необхідністю становлення демократичної правової держави, еволюційного розвитку громадянського суспільства. Таке суспільство має бути повернене обличчям до кращих надбань світового досвіду, де національні меншини роблять значний внесок у формування демократичних національних держав і функціонування стабільних політико-правничих систем, позитивно впливають на ефективність різноманітних державно-політичних і громадських інституцій.

Здійснення наукового аналізу політичного та правового статусу національних меншин посідає чільне місце у світовій політичній і юридичній науці. Варто згадати імена Ф.Ермакорі та Ф.Капоторті, які детально вивчили зміст поняття національної меншини; К.Веглі, Ф.Гекмана, Р.Пеллі, М.Шоу, Г.Сімпсона, які виробили низку сучасних підходів до означення прав таких меншин, їх місця у внутрішньому й міжнародному праві; М.Ганнума і Н.Лернера, які заклали теоретичні основи співвідношення індивідуальних і колективних прав, а також прав людини, національних меншин та народів. Тематикою національних меншин та прав індивідів, які до них належать, займаються в країнах Європи та Америки чимало державних та приватних дослідницьких центрів.

Проблема національних меншин – одна з найбільш складних проблем, яка торкається як організації державного та суспільного життя усередині кожної держави, так і міжнародних відносин.

Практично неможливо знайти країну, в якій би все населення розмовляло однією мовою, сповідало одну релігію, мало однакові культурні традиції. У Західній Європі існують країни з багатонаціональним складом населення (Швейцарія, Іспанія, Великобританія) та держави, де проживають великі іноетнічні групи (Фінляндія, Швеція). Навіть у тих державах, де основна національна група становить 90% населення, існують області зі змішаним складом населення (Австрія, Португалія, Італія, Данія).

Не дуже відрізняється від країн Західної Європи в цьому відношенні й Україна.

Поліетнічний склад населення України, складне соціально-політичне становище, вступ до Ради Європи, бажання збудувати правову демократичну державу на основі права та необхідність визначитися у відносинах із сусідніми державами висунули на передній план перед Україною завдання ефективного забезпечення основних прав та свобод людини, а також прав осіб, які відносяться до національних меншин.

Факт появи правничих досліджень тематики національних меншин сам по собі свідчить про необхідність здійснення подальших кроків з метою

більш глибокого наукового аналізу статусу таких меншин як вагомого чинника державобудування у незалежній Україні, окреслення тенденцій і прогнозування перспектив його розвитку і впливу на політико-правові процеси як у самій Україні, так і поза її межами.

Для України розроблення концепції державної політики щодо національних меншин, включаючи конституційно-правові аспекти її закріплення, є актуальною проблемою не тільки науково-теоретичного, а й насамперед прикладного порядку.

Значним кроком стало б вироблення комплексного порівняльного підходу і визначення загальної схеми дослідження статусу національних меншин України. Спробою зробити внесок у розв'язання поставленої проблеми і пояснюється поява цієї дисертаційної роботи.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі соціальних теорій Одеської національної юридичної академії в рамках комплексної науково-дослідницької теми "Соціально-політичний та економічний розвиток України в аспекті світових інтеграційних процесів", а також науково-дослідницької теми: "Політико-правові основи етнодержавотворення в Україні" (№ держреєстрації 0100U001069).

Метою дисертаційного дослідження є визначення статусу національних меншин в Україні, вироблення принципового підходу у вирішенні питань законодавчого захисту прав національних меншин в Україні. Досягнення поставленої мети стає можливим завдяки розв'язанню конкретних наукових задач:

- визначити поняття національних меншин і окреслити основні концепції їх прав у міжнародному праві та у праві України і зарубіжних країн;
- окреслити основні етапи формування політичного і правового статусу національних меншин;
- змоделювати механізм реалізації прав національних меншин і визначити її гарантії;
- здійснити порівняльний аналіз ефективності різних систем захисту прав національних меншин за міжнародним та українським правом;
- сформулювати концепцію співробітництва держав у справі запобігання дискримінації та захисту національних меншин, яка враховувала б ефективні міжнародно-правові та організаційні засоби вирішення цих питань як в мирний, так і у військовий час;
- визначити міжнародно-правові засоби запобігання дискримінації та захисту національних меншин у світлі проблеми створення засад усеосяжної системи міжнародної безпеки;
- дати оцінку проблем та досягнень в програмах "освіта та наука", "художнє мистецтво" щодо вирішення проблем національного відродження.

Об'єктом дисертації є процес оформлення статусу національних меншин як багатогранного політичного явища.

Предметом дисертації є національні меншини як чинник державотворення в незалежній Україні.

Методи дослідження, що використовувались для досягнення поставленої мети, це, перед усім, системний, за допомогою якого аналізувались міжнародні документи, що регламентують права людини, та метод правового та політичного аналізу, який був основним засобом в роботі з цими ж документами.

На основі конкретно-історичного методу досліджувались ті події й обставини, що обумовили виникнення проблеми захисту прав національних меншин у різних державах, та механізм їх вирішення.

За допомогою порівняльного та конструктивного методів були досліджені, модифіковані та удосконалені відповідно до реалій національної ситуації в Україні крапці надбання світової політичної та правової думки.

Також були використані методи індукції та дедукції при аналізі співвідношення теорії і практики захисту прав національних меншин в Україні й у світі на сучасному етапі.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що в дисертації

- досліджується комплекс взаємозалежних питань політичного та правового становища України, зарубіжних країн, правових актів міжнародних організацій у сфері реалізації прав національних меншин;
- проаналізована специфіка імплементації внутрішньодержавних правових норм у контексті сучасних тенденцій формування загальноєвропейських стандартів забезпечення прав меншин;
- виявлені основні риси і тенденції розвитку нормативної бази європейських регіональних структур у цій сфері;
- до наукового обігу зводиться комплекс нормативно-правових документів міжнародних структур, що стосуються захисту прав національних меншин,
- розкрито позиції представників політичної та правової науки відносно проблем формування загальноновизнаних стандартів у досліджуваній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення й висновки дисертації дають можливість, з одного боку, глибше зрозуміти тенденції, які мають місце в законодавчому регулюванні статусу національних меншин зарубіжних країн, і, з іншого, використати цей досвід в сучасних суспільно-політичних умовах України.

Зокрема, можна виділити такі сфери застосування результатів дисертації:

- науково-дослідну (під час розгляду таких питань, як аналіз базових принципів і тенденцій утворення єдиного політичного та правового простору забезпечення прав національних меншин в Європі та США;
- політичну (в реформуванні політичних інститутів і відносин в сучасній Україні);

- правотворчу (у юридичному забезпеченні процесу формування правової держави в Україні);
- правозастосовчу (у процесі діяльності внутрідержавних і зовнішньополітичних органів України);
- навчальну (у процесі викладання курсів міжнародного та порівняльного конституційного права, міжнародного гуманітарного права, прав людини тощо);
- інформаційно-аналітичну (у роботі закладів, зв'язаних із вивченням процесів, що відбуваються в національній сфері).

Серед опублікованих здобувачем наукових праць є робота, яка написана в співавторстві. Конкретний **особистий внесок здобувача** полягає в аналізі питань духовного відродження національних меншин в світі програм “Освіта та наука”, “Художня творчість”, “Культурно-просвітницька діяльність”.

Апробація відбувалась на наукових конференціях професорсько-викладацького складу та аспірантів Одеської Національної юридичної академії (1999, 2000), на конференціях по правах людини в Україні “Погляди на перспективу гуманітарного розвитку: крізь призму української точки зору” (Одеса, 1999), на Першій Міжнародній науковій конференції Державного архіву Одеської області “Архів. Документ. Історія. Сучасність” (11-12 вересня 2000р.). Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри соціальних теорій Одеської Національної юридичної академії. Її основні положення були викладені на аспірантських наукових семінарах та в 6-х наукових публікаціях, три з яких – у фахових виданнях.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, які поділені відповідно на три, п'ять та два підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації 165 сторінок, з них список використаної літератури становить 12 сторінок (126 джерел).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Розділ 1 “**Права людини в міжнародному гуманітарному праві**” включає три підрозділи.

У першому підрозділі “*Походження та розвиток ідеї прав людини*” розглядається саме поняття прав людини, зроблено короткий екскурс до історії прийняття перших міжнародних норм щодо прав та свобод людини, приводяться думки відомих мислителів стосовно прав людини.

Права людини з позицій міжнародного права – це права, які існують для характеристики правового стану особи в будь-якому сучасному суспільстві.

Різноманітні суспільства мають різні соціальні можливості для забезпечення прав людини. Але для держав характерно визначений збіг поглядів на те, які права повинні бути надані індивідам та закріплені в національних законах. Реальне забезпечення цих прав має бути різним. Воно засновується на рівні розвитку даного суспільства, на нього здійснюють вплив національні, релігійні та інші особливості. Наряду з цим є деяке загальне розуміння їх змісту та ролі.

Права людини – основа миру. Визнання та дотримання основних прав та свобод людини – основа безпеки, стабільності відносин як в окремих країнах, так і в цілому світі. “Мир, прогрес, права людини – ці три мети нерозривно зв’язані, не можна досягти якої-небудь із них, зневажаючи іншими” – говорив А.Сахаров. Впевненість людини в тому, що і інші люди мають, знають та діють у відповідності з загальновизнаними правами та свободами, правилами, умовами взаємовідносин дозволяє передбачити ситуацію, чекати означеної реакції та поведінки членів людського співтовариства. Дотримання прав людини – це відсутність страху, ненависті, агресії, війн. Цей позитивний фактор підкреслюється в преамбулі Загальної декларації прав людини: “...визнання гідності, властивій усім членам людської сім’ї та рівних і невід’ємних прав їх, є основою свободи, справедливості та загального миру”.

Один з основоположників концепції прав людини французький просвітителі Ж.Ж.Руссо думав, що гідність закладена в самій суті людини.

Гідність, з однієї сторони, є моральна самооцінка людиною свого зв’язку з суспільством, свого значення, права на повагу з боку інших, з боку суспільства. З іншого боку, гідність – це визнання суспільством соціальної цінності, унікальності, неповторності конкретної людини, значимості кожної особи як частки людського суспільства. Гідність людини – джерело його прав та свобод. Тільки володіння правами та свободами є тією передумовою, що дає людині можливість розкритися, самореалізуватися як особистості. Це веде у свою чергу до збагачення, удосконалення всього людства. Тільки через відносини, через спільне життя людей може бути виражена гідність людини.

Національні конфлікти розвертаються сьогодні по усьому світі. Вони незмінно зв’язані з масовими тяжкими порушеннями прав людини, що відбуваються в результаті прагнення кожного з народів, що беруть участь у протиборстві, реалізувати своє право на самовизначення. Право на самовизначення – невід’ємне право народу і нації, однак його реалізація жодною мірою не може і не повинна суперечити правам і інтересам кожної людини, що проживає в регіоні самовизначального етносу. Інший підхід до рішення своїх національних проблем є руйнівним і безперспективним.

Як можна вирішити сьогодні ці конфлікти, знайти вихід із тупика, як збалансувати права людини і права народу? Адже в реальній практиці виникають найгостріші протиріччя між правом народу на самовизначення та

принципом непорушності кордонів, тенденцією до сепаратизму і цілісністю держави, між народом в цілому і вхідними в нього етносами.

Важливість цієї проблеми і значимість її рішення пояснюють бурхливий розвиток в останнє десятиліття науки конфліктології і конкретно етнополітичної конфліктології на Заході й в Україні.

Етнополітична конфліктологія – нова наука про сутність, характер і причини виникнення етнополітичних конфліктів, методи їхнього передбачення, своєчасного виявлення, ефективного контролю, і цивілізовані шляхи і кошти регулювання. Тобто, етнополітична конфліктологія – це наука про закономірності зародження, розвитку і керування етнополітичними конфліктами; це мистецтво їхнього врегулювання.

Другий підрозділ *“Класифікація прав людини”* розглядає різні варіанти класифікації прав, а також розповсюдження концепції “трьох поколінь” прав людини.

Права та свободи людини відносяться не тільки до різних сфер життєдіяльності, але і розрізняються за часом виникнення. Приблизно з початку 70-х років у міжнародній практиці одержала поширення концепція трьох “поколінь” прав людини.

1-е покоління – цивільні та політичні права, проголошені буржуазними революціями; 2-е – соціально-економічні, що мають в основі соціалістичні навчання; 3-е – права колективні чи солідаристські, проголошені, головним чином, країнами третього світу.

Хоча такий розподіл усіх прав і свобод на зазначені покоління не є, звичайно, абсолютним, з деякими застереженнями його можна прийняти. Дійсно, коли в епоху буржуазних революцій стали з’являтися перші декларації прав людини (англійський Білль про права 1689 р., французька Декларація прав людини й громадянина 1789 р., Білль про права, внесений у якості 10 перших виправлень у Конституцію США), то мова йшла тільки про громадянські і політичні права.

Друге покоління, тобто соціально – економічні права стали з’являтися багато в чому в результаті боротьби грудящих за поліпшення свого положення в капіталістичному суспільстві.

Третє покоління – пропонується як: внесок країн, що розвиваються розглядати право на мир, право на роззброювання, право на розвиток, право на здорове навколишнє середовище, чи право “солідарності”. Це покоління прав почало формуватися після Другої світової війни.

Головною проблемою, що виникла і продовжує обговорюватися на міждержавному і науковому рівнях, – це проблема зв’язку прав людини і прав народів.

Між індивідуальними та колективними правами існує взаємозалежність, в основі якої повинний лежати принцип, відповідно до якого здійснення колективних прав не повинне обмежувати права і свободи індивіда.

Індивідуальні і колективні права нерозривно зв'язані, хоча і різні по своїй природі. Право індивіда – це природне право, властиве йому від народження, одна з головних цінностей людського буття, і в якості такої воно повинно виступати вимірником усіх процесів, що відбуваються в суспільстві, тому що порушення природних природжених прав людини деформує нормальний розвиток суспільства, дегуманізує його.

Поряд із правами людини (індивідуальними правами) існують колективні права (право народу, право нації, право спільності, асоціації). Вони формуються і кристалізуються в міру становлення інтересів тієї чи іншої спільності колективу. Їх не можна розглядати як суму індивідуальних прав осіб, що входять у ту чи іншу спільність. Це якісно інші властивості, обумовлені цілями й інтересами колективного утворення. Однак як би не були різноманітні ці права, їхня правомірність повинна незмінно проходити перевірку “людським виміром” – правами індивіда. Колективні права ніколи не повинні ігнорувати права людини, суперечити їм або придушувати їх. Якщо колективні права ведуть до обмеження прав окремої людини, виходить, мети, що поєднують таку спільність, антигуманні і протиправні.

Такий підхід є єдино правильним, однак, його далеко не просто реалізувати в житті. Протиріччя, що виникають між правами людини, правами держави, народу, нації, національних меншин, народностей, малих народів, є однієї з причин міжнародних конфліктів, у яких кожна зі сторін висуває свої доводи правоти, справедливості, правомірності, відстоює своє право на суверенітет, свої домагання на перегляд кордонів, використовуючи при цьому історичні аргументи, що трактують на свою користь. Напружена національна свідомість, соціальна психопатія орієнтовані на ненависть до іншого народу, ігнорування прав будь-якої людини, що не належить до його нації. На цьому засновані всі братовбивчі війни з їхньою небаченою жорстокістю і нерозсудливістю. На передній план висуваються колективні права нації, народу, що вони прагнуть реалізувати за будь-яку ціну, навіть ціною масового винищення свого і чужого народів (наприклад, Чечня).

Третій підрозділ “*Міжнародні документи, які регламентують права людини*” характеризує ряд основних міжнародних норм, що стосуються захисту інтересів релігійних і національних меншин у ряді держав.

Ще в 1555 році в Аугсбурзькому мирному договорі передбачалася рівність католиків і лютеран у рамках Священної римської імперії німецької нації.

Після першої світової війни під егідою Ліги націй виникла ціла система договорів, у яких передбачався захист національних меншин у знову виниклих державах (особливо на місці колишньої Австро-Угорської імперії).

Крім турботи про права релігійних і національних меншин ще в минулому столітті з'явилися перші угоди, спрямовані проти рабства й работоргівлі.

Перші спроби на міжнародному рівні обмежити торгівлю невольниками беруть початок з Віденського конгресу 1815 р. і особливо Берлінської конференції по Центральній Африці 1884 – 1885 р. У 1890 р. на другій Брюссельській конференції була прийнята конвенція, з метою покласти кінець злочинам і спустошенням, породженим торгівлею африканськими рабами.

Надалі ряд зусиль у цій області був зроблений у рамках Ліги Націй.

Усе це можна розглядати як провісників тієї активної нормотворчої роботи в області захисту прав і свобод індивіда, що розгорнулася в рамках ООН і його спеціалізованих установ, а також на регіональному рівні після Другої світової війни. Правда, Міжнародна організація праці зайнялася розробкою міжнародних стандартів в області трудового права ще в період Ліги Націй. Однак усеосяжні зусилля в сфері захисту прав і волю людини беруть початок зі Статуту ООН, де в якості однієї з основних цілей об'єднані нації проголосили “знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй”.

Розробка та прийняття в рамках ООН Білля про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини 1948 р., Пакт про громадянські та політичні права з Факультативним протоколом до нього та Пакт про економічні, соціальні і культурні права, відкриті для підписання в 1966 р., ознаменували якісно новий етап у розвитку міжнародних норм по правах людини. Мова йшла вже не про якісь окремі права, про захист якоїсь особливої категорії осіб, а про права всіх індивідів у всіх сферах громадського життя.

Деякі права та свободи, що у Декларації чи у Пактах дані лише в загальній формі, знайшли своє розгорнуте відображення в спеціальних договорах. Так, якщо ст. 7 Пакту про громадянські і політичні права забороняє катування і жорстоке, нелюдське чи принижуюче людське достоїнство звертання, не розкриваючи в деталях ні склад даного злочину, ні форм боротьби з ним, то Конвенція проти катувань і інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих достоїнство видів звертання й покарання 1984 р. не тільки дає визначення катування, але і передбачає ряд організаційних мір з метою боротьби з цими злочинами. Крім загальних норм, що забороняють дискримінацію людей по цілому ряду ознак (стать, раса, національна належність, релігія, політичні й інші переконання і т.д.), що містяться, наприклад, у Пакті про громадянські й політичні права, розроблені і діють Конвенції проти дискримінації, наприклад, в області утворення (прийнята ЮНЕСКО в 1960 р.), в області праці і занять (прийнята Генеральною конференцією МАРНОТРАТ у 1958 р.), Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації у відношенні жінок (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1979 р.) і т.д.

Розділ 2 “Міжнародний досвід в області прав національних меншин” складається з п'яти підрозділів.

В першому підрозділі *“Права національних меншин як складова частина загальних прав людини”* розглядається проблема захисту прав національних меншин у міжнародному праві.

З другої половини ХХ в. права людини займають центральне місце у взаємовідносинах держав. Особливий напрямок їхнього захисту – захист національних, релігійних, культурних меншин, що має досить тривалу традицію в доктрині і практиці міжнародного права і розглянутий, у зв'язку з цим, як один з історичних коренів сучасного захисту прав людини.

Наявність меншин ставить специфічну проблему захисту їхніх прав. Ця специфіка полягає в наступному. Особи, що належать до меншин, володіють тим же обсягом прав людини, що й особи, що складають більшість. Однак така рівність не веде автоматично до рівності у фактичному положенні тих і інших. Існування меншини в оточенні більшості, що відрізняється від неї, створює дійсні погрози реалізації прав осіб, що належать до меншини. У силу цього їхні права повинні забезпечуватися додатковими гарантіями.

Ефективний захист прав меншин вимагає, щоб вони і юридично, і фактично знаходилися в тому же положенні, що і більшість населення.

Рівність та недискримінацію можна розглядати як основу та ціль захисту меншин. Остання може бути досягнута тільки через додаткові міри по захисту меншин. “Справжня рівність настає тільки тоді, коли меншість має спеціальні права, містить у собі гарантії проти асиміляції”.

Проблема захисту прав меншин ускладнюється тим, що в даній області практично не існує подібних ситуацій. Загальні підходи створюють лише відповідну базу, але не можуть привести до вирішення конкретних задач. У цьому зв'язку досить важко знайти загально визнані норми, що стосуються національних меншин, за межами переліку їх прав. Форми захисту застосовані до усіх випадків заздалегідь встановити неможливо. Напевно, у тій мірі, в якій поставлена проблема виходить на міжнародний рівень, вона буде вирішуватись на двосторонній або регіональній основі.

На сьогоднішній день практично відсутнє чітке визначення поняття меншин. Хоча це і не служить серйозною перешкодою для ефективного захисту їх прав, проте, для мети наукового аналізу, необхідно чітко усвідомлювати, про який феномен іде мова. Будь-якої загальної визначеної всіма, або хоч частиною держав дефініції не існує. В доктрині ж висувуються різні варіанти, більш-менш вдалі. Класичним належить вважати визначення, запропоноване Ф.Капоторті: меншини – “це порівняно з останньою частиною населення держави, менша по кількості, група, що не займає пануючого становища, члени якої – громадяни цієї держави – володіють з етнічної, релігійної або мовної точок зору характеристиками, які відрізняються від характеристик решти частини населення, та виявляють, нехай навіть непрямо, почуття солідарності з метою збереження своєї культури, своїх традицій, релігій або мови.”

В цілому на тих самих ознаках засновані й інші визначення. Дані ознаки дозволяють виділити як об'єктивні, так і суб'єктивні критерії. Об'єктивні включають в себе своєрідні етнічні характеристики, чисельну меншість, не-домінуюче положення, належність до громадянства держави. Суб'єктивний – прагнення до збереження наявних характеристик.

Одним із ключових питань у сфері захисту прав меншин є співвідношення їхніх прав і прав народів на самовизначення. Вибір думок у доктрині достатньо великий: безумовне визнання прав меншин на самовизначення, тому що вони являють собою “народ”; визнання, в принципі, права меншин на самовизначення і відділення, і в той же час вказує на його сумнівний спірний характер і значну небезпеку реалізації; заперечення права меншин на самовизначення, що включає відділення, по міжнародному праву.

Право народів на самовизначення, що є імперативним принципом загального міжнародного права, у даний час, не можна ставити під сумнів.

Держави, визнаючи право народів на самовизначення та автономію, у край негативно ставляться до права на самовизначення меншин, оскільки це може поставити під загрозу таку киттєво важливу для них цінність, як територіальна цінність, і призвести до різноманітного роду внутрішніх і зовнішніх конфліктів. Крім того, у жодному з міжнародних документів безпосередньо за меншиною право на самовизначення не признається.

Для того щоб встановити, чи мають усе-таки меншини право на самовизначення, необхідно відповісти на два питання: по-перше, чи поширюється взагалі право на самовизначення на ситуації, не пов'язані з процесом деколонізації; по-друге, чи є меншини “паролями” у змісті права на самовизначення.

У відношенні першого питання розходяться позиції як держав, так і юристів-міжнародників. Багато авторів вважають, що право на самовизначення ставиться тільки до народів, що знаходяться під колоніальним або подібний з ним (іноземним, расистським) типом зовнішнього панування. На думку інших, воно поширюється і на народи, що живуть у незалежній, суверенній державі. Система доказу і тієї, і іншої групи вчених будується практично на тих самих міжнародних актах.

Досліджуючи й аналізуючи документи міжнародних організацій – Статут ООН, Пакт про права людини, Декларацію про принципи міжнародного права, Декларацію Хельсінської наради по безпеці й співробітництву в Європі (1975 р.), Паризької Хартії для нової Європи і багато інших. Можна зробити висновок: право на самовизначення належить усім народам проживаючим як під іноземним пануванням, так і в незалежних суверенних державах. У суверенних державах із недемократичним режимом, що порушує це право, народи мають право на зовнішнє і внутрішнє самовизначення, а в суверенній демократичній державі – на внутрішнє самовизначення, що не порушує тери-

торіальну цінність і політичну єдність держави, а отже, і її конституцію.

В даний час актуальність набуває питання про зв'язки держави етнічного, релігійного або мовного походження меншин, що мешкає на території іншої держави і складає з осіб, що є громадянами держави проживання, із даною меншиною. Навіть у такій благополучній, із погляду дотримання прав людини, країні, як Швеція, є факти обертань осіб, що належать до фінської меншини, до "президента Фінляндії, уряду своєї колишньої країни". У той же час держави походження національних меншин в інших країнах ринуться забезпечити їхній захист незважаючи на те, що особи, що належать до подібних меншин, не є громадянами держави походження. Таку пропозицію, зокрема, займають Німеччина й Угорщина.

У доктрині проблема відношення меншини та держави походження достатньої розробки не одержала. Автори звичайно обмежуються окремими зауваженнями.

Особливий характер зв'язку меншин з "материнською" державою виглядає цілком природно з погляду моралі і національної психології, проте чи має він підставу в міжнародному праві? Від відповіді на дане питання залежить спектр можливостей держави походження, і оцінка його дій по захисту етнічно родинних меншин, що мешкають в інших державах.

Ця проблема має два взаємозв'язаних аспекти:

- право держави походження на захист родинної меншини, що мешкає в іншій державі;
- право меншин на зв'язок із державою походження.

Варто констатувати, що в загальному міжнародному праві в даний час відсутні які-небудь підстави для визнання особливих прав державами походження (у порівнянні з правами третіх країн) по захисту родинних меншин на території інших держав. Крім того, жодний чинний багатосторонній міжнародний-правовий або міжнародний акт, що стосується захисту меншин, не містить нагадування про права держави походження, установлюючи відповідні юридичні або політичні зобов'язання держави проживання стосовно всіх інших учасників без розподілу на різноманітні категорії.

Дуже проблематичним рекомендується і прояв загально визначених міжнародних-правових норм, що стосуються подібних особливих прав, оскільки держава проживання меншин навряд чи погодиться надати окремим країнам без диференціації конкретних обставин спеціальні повноваження по міжнародному захисті меншин на додаток до тих, котрими уже володіє світове співтовариство, а також загальний дозвіл і право держави походження на захист родинних меншин у державі проживання в будь-якій ситуації. Інакше торкаються питання внутрішньої компетенції і ставиться під погрозу повновладдя на своїй території держави проживання меншин. Більш доцільно підхо-

дити окремо до кожної можливості участі держави походження в захисті прав меншин в державі проживання, без установалення загального правила.

Таким чином, держава походження має право втручатися в справу забезпечення прав меншин в державі проживання тільки на тих же засадах, що і будь-яка інша держава, тобто в тих випадках, коли положення з правами меншин перестас бути предметом внутрішньої компетенції, а це відбувається при грубих і масових порушеннях прав останніх. Товариства держави по забезпеченню їхніх прав (як і прав людини) є зобов'язаннями *ergo omnes*, і їх грубі і масові порушення спричиняють застосування мір відповідальності з боку світового співтовариства. Крім того, держава походження може втручатися при порушенні державою проживання юридичних або політичних зобов'язань по захисту меншин, що впливають із міжнародних актів, у яких беруть участь як ця, так і інша держава. У цьому випадку припустимі визначені заходи впливу відповідно до міжнародних норм.

Тільки залишаючись на позиціях права, ми зможемо знайти взаємоприйнятні рішення існуючих проблем, що стосуються національних меншин і права народів на самовизначення.

Другий підрозділ *“Досвід США в забезпеченні прав національних меншин”* знайомить із системою державно-правового забезпечення прав національних меншин у США.

Одна з тяжких проблем, що стоять перед неоднорідними в етнічному відношенні державами – надійне забезпечення національної рівноправності реальність та апробуваність альтернативи етнотериторіальному принципу забезпечення прав етнічних спільностей. Сьогодні, як ніколи раніше, необхідний об'єктивний аналіз накопиченого світовим співтовариством досвіду в цій настільки складній сфері людських взаємовідносин. У зв'язку з цим безсумнівний інтерес подає знайомство із системою державно-правового забезпечення прав расово-етнічних груп у найнеодноріднішій в етнічному відношенні країні Заходу – США; як поступається, співіснує в масштабах усієї цієї величезної країни цілий конгломерат різноманітних національностей.

Узагалі єдність, мирна єдність американської нації, співіснування десятків етнічних груп цементуються в США законом, і корені цього феномена треба шукати в самій системі американського федералізму. Найважливішим чинником, що забезпечує в США національна рівновага, є матеріальний рівень життя країни, відсутність у цьому плані яких-небудь розходжень між штатами. У США є, звичайно, багато людей, що живуть нижче рівня бідності, бездомних, безробітних, але загальний показник, стандарт, як то кажуть, “середніх американців”, а їхня більшість – висока. Крім того, один штат у матеріальному відношенні не відрізняється від іншого. Виробництво продукції, необхідної людям, на душу населення в кожному штаті іден-

тично. Усі процеси постачання, ціноутворення регулюються системою американського ринку, і слово “дефіцит” ніколи не вживається в США в контексті зі сферою матеріального виробництва.

Один з основних принципів Конституції США – її “нейтральність” у питаннях расового, етнічного походження й статі. Вона трактує права американців незалежно від їхнього расово-етнічного походження і статі.

У США система державних органів, що здійснюють нагляд за дотриманням антидискримінаційного законодавства, у своєму дійсному виді функціонує вже декілька десятиріч. Незважаючи на характерну для того періоду гостроту міжрасових і міжетнічних протиріч, в окремі моменти досягала кризового характеру, американці не пішли на створення якогось надвідомчого федерального координуючого органа. Система створилася по відомчому принципу і будувалася на основі чіткого поділу функцій і повноважень між різноманітними органами влади. В міру прийняття законодавства про громадянські права в штатах укладалася і вертикальна структура регулюючих органів із чітким поділом функцій і повноважень на кожному рівні.

Загальне керівництво усіма федеральними відомствами, що займаються регулюванням в області міжетнічних відношень, здійснюється на рівні апарату Білого дому. Значна роль у цьому належить спеціальним помічникам президента, від яких він одержує інформацію, необхідну для прийняття важливих політичних рішень у сфері міжетнічних відношень. У 50–70-е роки були введені посади спеціальних президентських помічників із проблем чорних, іспаномовних американців, а потім білих етнічних груп. На ці посади послідовно призначаються значні представники відповідних расово-етнічних груп. Координаційні функції здійснює створений у рамках президентської Ради по внутрішній політиці підкомітет по громадянських правах. Завдання розгляду бюджету органів, що займаються органами громадянськими правами, покладені на спеціальний сектор Адміністративно-бюджетного керування.

Широкими повноваженнями по забезпеченню громадянських прав наділене Міністерство юстиції. Чинний в його рамках відділ громадянських прав може збуджувати судові позови у випадках дискримінаційної практики, координувати діяльність різноманітних органів по боротьбі з дискримінацією при здійсненні федерально-субсидованих програм).

В усіх міністерствах і в ряді незалежних регулятивних відомств існують відділи або керування по громадянських правах. Крім того, у деяких відомствах є спеціальні підрозділи, орієнтовані на проблеми расово-етнічних груп: служба охорони здоров'я індіанців (міністерство охорони здоров'я і соціальних служб), консультативний комітет із проблем утворення іспаномовних, керування по справах двомовного навчання, керування по справах утворення індіанців (міністерство освіти) і ін.

У міністерстві внутрішніх справ є спеціальний орган, що займається проблемами корінного населення, – бюро по справах індіанців, а також комісія по розгляду скарг індіанців, у першу чергу, земельних претензій.

У кожному штаті є спеціальна комісія або бюро, на які покладена задача загального спостереження за виконанням антидискримінаційного законодавства й у цілому дотримання громадянських прав. Їхні назви, структура і склад відрізняються значною різноманітністю.

Нижчою і найбільш масовою, що безпосередньо стикається з населенням на місцях, ступінню є спеціальні органи в системі міського керування і місцевого самоврядування.

Важлива роль у регулюванні міжрасових і міжетнічних відносин належить судам, і особливо Верховному суду США, наділеному правом конституційного нагляду.

Кримінальний кодекс США містить ряд статей, що передбачають карне покарання за навмисне позбавлення громадянина прав, гарантованих йому Конституцією і законами США за мотивами расового, етнічного або національного походження.

Наявність антидискримінаційного законодавства, системи державних органів на всіх рівнях керування, покликаних забезпечувати його перетворення в життя, а також відпрацьованої адміністративно-правової процедури створює надійну державно-правову основу, що дозволяє американцям із числа расових і етнічних груп домагатися здійснення своїх прав у випадку явних проявів дискримінації. У той же час весь цей механізм ні в якій мірі не націлений на забезпечення меншинам так званої “рівності результатів” у масштабі расово-етнічної групи в цілому (не ліквідовані усе ще існуючі нерівності між представниками окремих груп у соціально-економічній і політичній сферах), що у корені суперечить ліберальному розумінню рівності як рівності індивідуальних можливостей.

Третій підрозділ *“Статус національних меншин у країнах Західної Європи”* характеризує різні засоби регламентації статусу національних меншин, які відомі практиці країн Західної Європи.

Що стосується правового статусу етнічних меншин у країнах Західної Європи, на практиці відомі різноманітні засоби регламентації правового статусу етнічних груп: міжнародні акти, загальнонаціональні акти, акти суб'єктів федерації і територіальних автономних утворень. Після першої та другої світових війн був прийнятий цілий ряд міжнародних актів, що передбачають спеціальні міри захисту конкретних етнічних і мовних груп.

Усе різноманіття нормативних документів, у тому або іншому ступені регулюючих положення цієї категорії населення, можна розділити на три великі групи.

1) Мирні договори, що закріплюють результати світових війн (наприклад, Австрійський державний договір про відновлення незалежної й демократичної Австрії від 15 травня 1955 р., що передбачає в ст. 7 права словенської і хорватської національної меншини);

2) Двосторонні умови держав, що межують, (наприклад, Двостороння угода між Швецією і Фінляндією від 27 червня 1921 р. про зберігання мови, культури і місцевих традицій шведського населення Аландських островів);

3) Узгоджені заяви урядів (наприклад, Декларація уряду Данії, затверджена Парламентом 19 квітня 1955 р., щодо загальних прав осіб, що належать до німецької меншості в Південній Ютландії).

Поліваріантність також характерна для актів внутрішнього законодавства країн Західної Європи, що регулюють статус іншомовних груп населення. На загальнонаціональному рівні можна виділити такі види актів:

- конституційні, що містять положення про охорону прав іншомовних груп;
- законодавчі, зв'язані з наданням автономного статусу територіальним одиницям;
- комплексні, що регламентують правове положення або всіх іншомовних груп у державі, або конкретної групи; закріплюють окремі аспекти правового статусу іншомовних груп або передбачені спеціальні міри захисту в конкретних сферах;
- нормативні, що регулюють правомочності громадян або сфери діяльності, а також спеціальні положення, що стосуються представників іншомовних груп.

У четвертому підрозділі *“Проблема національних меншин у країнах СНД”* на прикладі Нагорного Карабаху з'ясовуються деякі питання його статусу та виходу його зі сформованого безвихіддя.

Мабуть, становить інтерес, як же викладені вище теоретичні схеми можуть працювати на практиці. Як приклад, очевидно, найкраще взяти ситуації, у яких проблеми, пов'язані з меншинами, найбільше загострені. Звернемося до колишньої “гарячої” точки на території колишньої СРСР – Нагірний Карабах.

На мій погляд, і в тому, і в іншому випадку мова йде саме про захист національних меншин, а не про реалізацію народами прав на самовизначення. Вірмени в Азербайджані з погляду міжнародного права не можуть бути розглянуті як народи, що мають право на самовизначення. Проте вони мають всі ознаки, властиві національним меншинам. Саме через інститут національних меншин і повинні забезпечувати їхні права.

П'ятий підрозділ *“Автономія Аландських островів – можлива модель для автономних утворень в сучасному світі”* особисту увагу привертає до всебічного розгляду автономії Аландських островів, статус яких має три характерних ознаки. Вони є автономною провінцією Фінляндії; представляють собою шведськомовну провінцію в рамках цієї республіки, при тому,

що в країні більш ніж 90% населення розмовляє фінською мовою; і, нарешті, Аландські острови – демілітаризована зона Фінляндії.

Необхідно підкреслити, що шведи-аландці за період існування автономії ніколи не вважали себе обмеженими в правах.

Процес отримання статусу автономії Аландськими островами проходив на фоні складних політичних взаємовідносин між Фінляндією та Швецією. Справа в тому, що Фінляндія входила до складу Російської імперії, вона отримала незалежність після 31 грудня 1917 року і з тих пір контролювала територію Аландських островів. Однак шведськомовне населення на Аландах стало відкрити виступати за приєднання до Швеції, яка підтримала цех рух. За цих обставин, уряд Фінляндії у 1920 році спеціальним законом (№124) надав Аландським островам автономний статус. Але Швеція виступила проти такого рішення.

Відносини настільки загострились, що Рада Ліги Націй прямо дала зрозуміти, що суперечка між Швецією та Фінляндією торкається питання міжнародної безпеки та перестає бути внутрішньою справою Фінляндії. Була створена спеціальна група експертів, яка після детального вивчення питання представила свій висновок. І 24 червня 1921 року Рада Ліги Націй прийняла резолюцію, в якій говорилося, що:

1. Суверенітет над Аландськими островами признається належним Фінляндії.

2. Загальний мир на Аландських островах може бути укріплений мірами, які стосуються:

- нових гарантій, які повинні бути надані населенню островів;
- нейтралізації архіпелагу.

3. Нові гарантії, які мають бути включеними до Закону про автономію повинні мати своєю метою збереження шведської мови в школах та ін.

Рада Ліги Націй також признала, що найкраще вирішити питання про гарантії шляхом угод. В іншому випадку Рада брала на себе зобов'язання по встановленню цих гарантій.

У 1946 році Ліга Націй перестала існувати. Таким чином перестав існувати міжнародний контрольний механізм по здійсненню гарантій автономного статусу Аландських островів. І, хоча у рамках ООН не був створений новий механізм, Фінляндія неодноразово підтвержувала свої міжнародні зобов'язання щодо Аландських островів.

Статус Аландських островів – найкращий приклад захисту прав національних меншин, модель застосування національною меншиною її права на самовизначення.

Розділ третій – “Статус національних меншин у сучасній Україні” складається з двох підрозділів, присвячених питанням становлення національ-

но-державного інтересу України; правам людини на національне самовизначення та проблемі бінаціональності; праву національних меншин; їх проблемам і досягненням.

Перший підрозділ "*Права національних меншин та національно-державні інтереси України*" характеризує національно-державні інтереси в період розвитку незалежної держави.

Для України як суверенної незалежної держави важливо визначити своє місце у світі, мету і пріоритети міжнародної політики і національно-державного інтересу.

Термін "національний інтерес" у теорії міжнародних відносин вживається переважно для зовнішньої політики держави і розуміється як державний.

Національно-державний інтерес України в період розбудови незалежної держави можна охарактеризувати як національне виживання, що повністю підпорядковане завданням стабілізації в державі і забезпечення переходу до демократичного суспільства, зорієнтованого на ринкову економіку. Він передбачає формування зовнішніх відносин, їх механізму як основи зміцнення стабільності і відвернення міжнародних конфліктів, цивілізованого входження в систему колективної і міжнародної безпеки та ін.

Саме формулювання "інтересів" в основі змінює відношення до поставлених питань, національних пріоритетів у політиці держави України.

Свобода особистісного самовизначення – одне з основних, фундаментальних прав кожної людини. Неодмінною складовою цього права (поряд із свободою вибору та виявлення світогляду, думок, переконань, віри тощо) є можливість вільного визначення своєї національної належності. За сучасних умов, коли інтенсивні процеси, так би мовити, "етнізації" щільно переплітаються з процесами інтернаціоналізації, актуальність реалізації такої можливості – свободи національної самоідентифікації – помітно зростає (не зважаючи навіть на те, що цивілізовані демократичні держави, які дотримуються принципів і стандартів, вироблених ООН, не ставлять у залежність юридичний статус особи від її національності).

Свідченням актуалізації згаданого етнічного права людини є те, що останнім часом воно прямо закріплюється у законодавстві окремих держав, а також стає об'єктом "піклування" міжнародних інстанцій.

Так, у ст. 11 Закону України "Про національні меншини в Україні" (1992 р.) встановлено, що її громадяни можуть "вільно обирати та відновлювати національність" [1]. Ця ж засада, хоч у дещо пом'якшеному формуванні, знайшла відображення у ст. 16 проекту нової Конституції України в редакції від 26 жовтня 1993 р.: "Кожний має право на збереження й захист своєї національної приналежності".

За умов, коли здійснення національної самоідентифікації особи відбувається без будь-якого тиску з боку зовнішніх властей як загальносоці-

альних, так і державно-адміністративних, юридичних), воно у більшості випадків не викликає сумнівів, застережень, коливань. Але досить часто навіть у, так би мовити, соціально “дистильованих” ситуаціях людині не вдається (або досить складно) вирішити питання щодо власної національної приналежності одноваріантно. Ось на такий випадок і видається прийнятним скористатись поняттям бінаціональності.

Поняття бінаціональності спирається на уявлення про те, що національність, національна належність особи – це, насамперед, об’єктивний результат реальної конкретно-історичної соціалізації у повному етнічному духовно-культурному “ключі”, і цей результат виявляється, головним чином, в соціально (а не біологічно) обумовлених, тобто “вироцнених” певним соціумом (а не генами) властивостях.

Бінаціональність в Україні (хоча б з яких причин вона виникла) є реальний соціальний факт, який так чи інакше існує об’єктивно, незалежно від того, подобається це комусь чи не подобається: її не слід штучно (тобто командно-адміністративними, силовими засобами) ані поширювати, розбудовувати, ані руйнувати, нищити.

Держава має створювати умови для відновлення, збереження і повноцінного функціонування української та інших національно-етнічних спільностей, що проживають на її території, всіляко сприяти здійсненню їхніх колективних прав. А ось кому, коли і як використовувати такі умови – це справа виключно індивідуального, добровільного вибору кожної людини, в основі якого – свобода самовизначення особи, здійснювана згідно тих етнічних принципів, які вона поділяє, сповідує.

Щодо бінаціоналів, то не можна культивувати – ані в юридичному, ані в морально-психологічному плані – як будь-які переваги, пільги з одного боку, так і щонайменшу дискримінацію, зверхність з іншого. Бінаціонали – це не етнічно-культурні “передовики”, що їх слід вихвалити, ставити за взірці для інших людей, але вони – у порівнянні з мононаціоналами – і не “соціальні інваліди”, не меншовартісні, другосортні люди, що мають соромитися самих себе.

Другий підрозділ *“Досягнення та проблеми в області прав національних меншин в Україні”* звертає увагу на те, що надання національним меншинам колективних прав впливає на їх інтеграцію в суспільно-політичне життя держави, а правове забезпечення їх основних прав та свобод – одна з найголовніших підстав політичної стабільності у поліетнічній державі.

Спираючись на ці положення, вважаємо, що магістральним шляхом розв’язання міжнаціональних проблем в Україні, де зараз інтенсифікуються національно-відроджувальні процеси, має бути поступове формування суспільства національно активних громадян, що в їхній психології чітко усві-

домлення своєї національної приналежності єдналося б із відкритістю для міжетнічних контактів, і з відсутністю шовіністичних чи інших ксенофобських упереджень.

Світовий досвід доказав, що відмова від будь-яких форм дискримінації впливають на політичну і соціальну стабільність держав. Тому у новій Конституції України у ст. 24 передбачено, що “не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та ін. переконуваль, роду, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та ін. ознаками...”.

Основний Закон України створює передумови гармонізації міжнародного і внутрішньодержавного права, норми якого покликані виконувати властиву для них функцію забезпечення захисту колективних прав національних меншин та розв'язання ймовірних конфліктів мирним шляхом. Так, ст. 9 передбачає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України... “Оскільки укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України” (ч. 2 ст. 9), то під час опрацювання проекту Конституції ми внесли зміни та доповнення, які дозволяють ратифікувати будь-які міжнародні конвенції щодо основних прав та свобод національних меншин, у тому числі і колективних прав, окрім випадків позитивної дискримінації (ч. 2. ст. 24). Отже, після ратифікації вже підписаних “Конвенції про регіональні та міноритарні мови” та “Рамкової конвенції про захист національних меншин”, які Україна зобов'язалася ратифікувати під час вступу до Ради Європи, такі документи стануть частиною українського законодавства і поряд із законами України “Про мови”, та “Про національні меншини” закріплять як основні колективні права та свободи національних меншин, так і індивідуальні права осіб, меншин країни та стануть гарантом їх розширення, оскільки частиною 1 ст. 22 передбачено, що “права і свободи людини і громадянина закріплені... Конституцією, не є вичерпними”, а частина 3 ст. 22 вказує, що “при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод”.

Уперше в пострадянській практиці в ст. 11 Конституції України визнається, що крім титульної національності – українців – корінними є й інші народи та національні меншини. В Україні держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її свідомості, традиції і культури, а також розвитку етнічної, культурної мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин.

У ст. 119 Конституції, підтверджуючи прагнення України зберегти етнічне різноманіття країни, гарантується, що місцеві державні адміністрації “в

місцях компактного проживання корінних народів і національних меншин” забезпечують виконання державних і регіональних “програм їх національного розвитку”. Крім того, в Україні не тільки “гарантується вільний розвиток, використання і захист... мов національних меншин” (ст. 10), але й “право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних закладах, або через національні культурні товариства” (ч. 5 ст. 53).

Світова практика свідчить, що надання національним меншинам та етнічним групам колективних прав сприяє їх інтеграції у суспільно-політичне життя держави.

Формування й реалізація ефективної державної національної політики – один із пріоритетних напрямків діяльності нашої держави. Йдеться про вивірену державну програму гармонізації міжнаціональних стосунків, яка включає:

- забезпечення рівних можливостей для участі громадян незалежно від їхньої національної належності в усіх сферах матеріального та духовного життя, в управлінні справами держави та зміцненні гарантій;
- відродження українського етносу, забезпечення етнокультурної самобутності української нації, піклування про національно-культурні потреби українців зарубіжжя;
- відродження духовного життя національних меншин на засадах національно-культурної автономії, створення умов для їх розвитку.

Від міжнаціональної злагоди через створення умов для більшого соціального порозуміння і справедливості в суспільстві, через ствердження злагоди і миру не тільки міжнаціональних, а й соціальних, ми прагнемо демократичної, цивілізованої України.

У висновках дисертації наводяться основні концептуальні положення, що впливають з комплексного дослідження проблеми, доповнюючи вже сформульовані висновки у 1-3 розділах.

Духовне відродження національних меншин в Україні – багатогранний і довгостроковий процес, активізація якого значною мірою була стимульована проголошенням державної незалежності України. Ступінь успішності цього процесу залежить від політичної орієнтації держави і напрямків її національної політики. Формування основних канонів державної політики по національних питаннях є результатом зусиль як структур влади, так і суспільно-політичних організацій. У її основі прагнення створити необхідні умови для розвитку процесу духовного відродження як корінної нації, так і національних меншин, забезпечити гарантії рівних політичних, соціальних, економічних і культурних прав і свобод.

Законодавство передбачає і тверді санкції проти тих, хто розпалює міжнаціональну ворожнечу, расизм, шовінізм, ксенофобію.

Можна констатувати, що Україна всі питання, зв'язані з національними меншинами, вирішує політичними методами – шляхом консультацій, висновку міждержавних договорів, конвенцій, створення міждержавних змішаних комісій і т.п.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Рушковская Е.И. Основные права человека: общее понятие, классификация // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 5. – Одеса. – 1999. – С. 200–203.
2. Рушковська К.Й. Права національних меншин: проблеми і досягнення // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 8. – Одеса. – 2000. – С. 57–61.
3. Рушковская Е.И. Международное правотворчество по защите прав национальных меньшинств // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 9. – Одеса. – 2000. – С. 306–309.
4. Рушковская Е.И. Автономия Аландских островов – возможная модель для автономных образований в современном мире // Вісник університету внутрішніх справ МВС України. – 2000. – №12. – С. 31–34.
5. Рушковская Е.И. Пищевский А.Л. Духовное возрождение национальных меньшинств // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип.9 (ч.2). – Одеса. – 2000. – С. 438–442.
6. Рушковская Е.И. Проблема национальных меньшинств в архивных документах // Архів. Документ. Історія. Сучасність. Матеріали міжнародної конференції. – Одеса. – 2000. – С. 16–19.

АНОТАЦІЯ

Рушковська К.Й. Статус національних меншин: вітчизняний та міжнародний досвід. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеська національна юридична академія, Одеса, 2000.

Дисертація присвячена вивченню проблеми захисту прав національних меншин, огляду і аналізу фундаментальних положень світової юридичної думки стосовно національних меншин в Україні та в світі.

В роботі розкривається поняття “права людини”. Автор зробив екскурс до історії прийняття перших міжнародних норм.

Автор акцентує свою увагу на розгляді правового статусу національних меншин у США та в країнах Західної Європи.

У дисертації розглядається роль та завдання міжнародних організацій, які створені для того, щоб захищати як права окремих народів, національних меншин, та і окремо узятих індивідів. Автор привертає багато уваги розгляду проблеми бінаціональності, а також питанням становлення національно-державного інтересу України.

Ключові слова: національні меншини, права та свободи людини, демократична держава, захист, бінаціональність, правовий статус, міжнародне право, етнополітична конфліктологія, договір, міжнародно-правові засоби.

АННОГАЦИЯ

Рушковская Е. И. Статус национальных меньшинств: отечественный и международный опыт. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02. – политические институты и процессы. Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2000.

Диссертация посвящена изучению проблемы защиты прав национальных меньшинств, анализу фундаментальных положений мировой юридической мысли, касающихся национальных меньшинств в Украине и в мире.

Автор акцентирует своё внимание на потребности теоретического осмысления путей и способов правовой защиты национальных меньшинств, обобщения исторического опыта в этом вопросе в различных странах. Особенно актуальным становится изучение практики правовой защиты в переходных полиэтнических обществах, соотнесение правовых норм, разработанных в отдельных странах, с международными документами, принятыми ООН, европейскими и другими государствами.

Полиэтнический состав населения Украины, сложное социально-экономическое положение, желание построить правовое демократическое государство и необходимость определиться в отношениях с другими государствами выдвинули на первый план перед Украиной задачу эффективного обеспечения основных прав и свобод граждан, а также прав лиц, относящихся к национальным меньшинствам.

Как свидетельствует практика, права таких меньшинств гарантируются при условии эффективного взаимодействия международного и внутригосударственного права, нормы которых призваны обеспечить их защиту и решение конфликтов мирным путем. Е то же время отсутствие конституционных гарантий, надлежащего взаимодействия международного и внутреннего права может привести как к ухудшению положения этнических групп в отдельном государстве, так и к усложнению международной ситуации в целом.

Автор считает, что для Украины разработка действенной государственной политики относительно национальных меньшинств, включая консти-

туционно-правовые аспекты ее закрепления, является проблемой не только научно-теоретического, а и, прежде всего, прикладного порядка. Факт появления на карте Европы нового государства, которое по своим исходным данным – территория, население, интеллектуальный потенциал – имеет все основания претендовать на одну из ключевых ролей в европейской политике, не только прибавляет Украине новые права, но и возлагает на нее всю полноту ответственности за поддержание безопасности и стабильности как в Украине, так и на континенте.

Особое внимание автор уделит рассмотрению проблемы защиты прав национальных меньшинств в международном праве; обеспечению прав национальных меньшинств в США, правовому статусу национальных меньшинств странах Западной Европы. Как пример возможной модели для автономных образований в современном мире автор приводит автономию Аландских островов. Он прослеживает процесс становления автономии, возникавшие вокруг нее конфликты, а также пути их решения. Детально анализируя статус Аландских островов автор приходит к выводу о том, что эта автономия является моделью применения национальным меньшинством своего права на самоопределение.

Отдельный раздел в работе посвящен вопросам становления национально-государственного интереса Украины; рассмотрению права человека на национальное самоопределение и проблемы бинациональности, правам национальных меньшинств, их проблемам и достижениям. В работе делается вывод о том, что все вопросы, связанные с национальными меньшинствами нужно решать юридическими и политическими методами.

Государство должно создавать условия для восстановления, сохранения и полноценного функционирования украинской и других национально-этнических общностей, которые проживают на ее территории, всячески оказывать содействие осуществлению их прав. А вот кому и как использовать такие условия – это дело исключительно индивидуального, добровольного выбора каждого человека, в основе которого – свобода самоопределения лица, осуществляемая согласно тем этническим принципам, которые она разделяет, исповедует.

Назрела необходимость принятия закона о защите прав национальных меньшинств. Концептуальная основа такого закона должна выходить из международного правового опыта.

Необходимо создание эффективного руководства и управления национальными процессами. Для этого следует создать республиканский научный центр по комплексному изучению проблем национальных отношений, расширить научно-исследовательскую информационную работу. Это позволяет своевременно прогнозировать зону возникновения экстремистских проявлений межнационального характера и определить на основе эксперт-

ной оценки комплекс проблем, относительно которых позиция потенциальных субъектов экстремизма является наиболее четко выраженной.

Ключевые слова: национальные меньшинства, права и свободы человека, демократическое государство, защита, бинациональность, правовой статус, международное право, этнополитическая конфликтология, договор, международно-правовые способы.

SUMMARY

Rushkovskaya K.I. Status of National Minorities: Ukrainian and World Experience. Manuscript.

Dissertation for the degree of political sciences on speciality 23.00.02 – political institutes and process. Odessa National law academy, Odessa, 2000.

The dissertation is dedicated to the research of national minorities rights protection, analysis of the regulations available in the world law practices regarding the status of the national minorities in Ukraine and the world. The large part of the work is dedicated to the examination of the legal status of the national minorities in the USA and Western Europe. This research consists of three sections.

The state should create the conditions for the reestablishment, preservation and full functioning of Ukrainian and other national-ethnic communities, which live on the territory of Ukraine, and try all ways to realize the rights of these communities.

Key words: national minorities, rights and liberties of the people, democratic state, protection, bi-nationality, legislative status, international law, ethno-political conflictology, treaty, international law instruments.